

Bemanna skolbiblioteken
Ett verktyg för skolutveckling

Räcker det inte med en samling böcker?	5
Spara pengar – satsa på skolbiblioteket	6
Folk- och skolbibliotek har olika uppdrag	7
Pedagogiken behöver skolbiblioteket.....	8
Elever med särskilda behov behöver skolbiblioteket	9
Skolutveckling behöver ett skolbibliotek	10
En arbetsplats och en kulturell oas	11
Skolledaren och skolbiblioteket	12
Skolförvaltningens och politikernas ansvar	13
Nationella Skolbiblioteksgruppen	14
Visste du att	15

I dagens skola pågår ett ständigt och viktigt utvecklingsarbete. Arbetsformer och pedagogiska styrdokument utgår i allt större utsträckning från elevernas egna frågor och aktiva kunskapssökande. Så gör även lokaler och material. I det här sammanhanget fyller skolbiblioteket en viktig funktion.

Nationella Skolbiblioteksgruppen vill med denna skrift lyfta fram några fakta om skolbibliotekens roll för skolutvecklingen. Den moderna skolan kräver väl fungerande skolbibliotek med kompetent personal för att lyckas med sitt uppdrag. Enkla missförstånd om skolbibliotekens roll och möjligheter i den moderna skolan försämrar tyvärr förutsättningarna för rektorer, lärare och inte minst för eleverna själva att göra ett bra jobb.

Räcker det inte med en samling böcker?

Det hävdas ibland att skolbiblioteken är överflödiga eftersom lärare ändå köper litteratur till sina klassrum. Inget kunde vara mer felaktigt. Skolbiblioteket gör litteraturskatten tillgänglig och överskådlig för alla på skolan. Enstaka lärare kan knappast få samma överblick och resurser som om skolan samordnar inköpen och låter en kunnig person utrusta ett bibliotek där alla får tillgång till allt material.

Till ett skolbibliotek kan man köpa program och faktaböcker som inte ryms i det enskilda arbetslagets budget. Skolbibliotekarien har särskild kunskap i informations- och kommunikationsteknologi. Hon hjälper elever och lärare att hitta och värdera information på nätet. Skolbibliotekarien köper in aktuella och bra böcker, organiserar bokcirklar och ger boktips. Genom boksamtal kan hon stimulera de elever som har svårt med läsningen och erbjuda andra elever nya utmaningar i läsutvecklingen.

I skolbiblioteket är böcker och media ständigt tillgängliga. Det räcker självfallet inte med ett rum att förvara dem i. Skolbiblioteket är en pedagogisk miljö. Att bygga upp och vårda materialet, göra det tillgängligt och känt och att fungera som inspiratör – det kan ingen enstaka lärare göra med vänster hand, hur viktigt hon eller han än tycker att biblioteket är. För detta krävs personal med relevant utbildning.

På många sätt är det en demokratifråga. En fråga om allas rätt till kunskap och kultur, inte bara rätten för barn med skolintresserade och högt utbildade föräldrar. Demokratin kräver anställning av kompetenta skol- och lärarbibliotekarier.

Spara pengar – satsa på skolbiblioteket

Resurserna till skolbiblioteket brukar bestämmas av synen på skolbiblioteket som ett kostnadsställe. Anslaget hålls därför nere så gott det går. Den resurs man satsar räcker på många skolor inte till mer än att hålla en slags ordning i skolbiblioteket. På andra skolor däremot ser man en satsning på skolbiblioteket som ett sätt att hålla nere de totala kostnaderna. Att placera merparten av skolans böcker i ett centralt bibliotek istället för att bygga ett stort antal små ”bibliotek” runt om i skolan blir betydligt billigare, samtidigt som det ger andra fördelar.

Om man även låter skolbiblioteket hantera läromedel får man en god överblick över vilka läromedel

som köps in till skolan. Även samverkan mellan lärarna stimuleras av en samlad och gemensam strategi för läromedels hanteringen. Det är endast i skolbiblioteket man har råd att bygga en riklig variation av böcker och media. Här kan eleverna hitta material på den nivå de befinner sig.

Utöver att bokhanteringen för skolan blir billigare och effektivare, uppnår man betydande pedagogiska vinster genom ett effektivare utnyttjande av beståndet. Böcker och annat material förmedlar inte sig själva. Den person som gör detta blir ett pedagogiskt stöd för både lärare och elever.

Folk- och skolbibliotek har olika uppdrag

Somliga ser skolbiblioteket som ett litet filialbibliotek dit eleverna kan gå och låna en bok för förströelse. Men ett folkbibliotek har inte något direkt med skolans undervisning att göra. Folkbiblioteket har ett uppdrag, skolbiblioteket ett annat. Skolbiblioteket ska vara ett verktyg för elevernas utveckling av kunskaper och färdigheter, ett stöd i det nationella uppdraget såsom det uttrycks i läroplaner och andra styrdokument.

Folkbiblioteket ska erbjuda god litteratur till allmänheten och vuxenstudier. Men alltför ofta ser politiker, kommunala förvaltningar, skolledare och andra inom skolans värld ingen skillnad mellan uppdragen. Den omoderna synen på skolbibliotekets roll leder dessvärre ofta till att det av kostnadsskäl bemannas med utbildad eller omplacerad personal. Det innebär för det mesta att misshushålla med resurser och möjligheter.

Skolbiblioteket är till för lärare och elever. Bokinköpen ska ske målinriktat utifrån skolans behov. Man behöver inte lagerhålla böcker och media som inte efterfrågas. Det är folkbibliotekets ansvar. Skolbiblioteket ska följa skolans regelverk och utformas tillsammans med lärare och elever utifrån en helhetssyn

på vilka läromedel och vilken litteratur eleverna behöver. Skolbibliotekarien gör inköp som stödjer läsutvecklingen och undervisningen i olika ämnen.

Skolbiblioteket är till för skolan. Till sitt skolbibliotek ska eleverna kunna ”gå i strumplästen”. Därför kan skolbiblioteket aldrig ersättas av ens ett närbeläget folkbibliotek. Endast ett fullt integrerat bibliotek kan ersätta ett skolbibliotek. Men i så fall är det viktigt att skolan har tillgång till biblioteket och dess funktioner utan restriktioner, att det finns pedagogiskt utbildad personal samt att bibliotekets funktion som verktyg för skolutveckling respekteras fullt ut.

UNESCOS manifest för skolbibliotek

FNs underorgan UNESCO, har utarbetat ett manifest för skolbibliotekens roll i undervisning och lärande för alla:

”Skolbiblioteket förmedlar kunskap och tankar som är grundläggande i ett informations- och kunskapssamhälle. Skolbiblioteket ger eleverna de färdigheter som behövs för ett livslångt lärande. Det ger dem möjlighet att utveckla sin inlevelseförmåga för att de ska kunna ta sitt ansvar som medborgare.”

Pedagogiken behöver skolbiblioteket

Enligt läroplan och kursplaner ska kunskap sökas aktivt av eleverna. "Pluggskolan" hör till historien. Temaarbeten är vanliga. Elever söker fakta på nätet och i böcker. Inte sällan används skönlitteratur för att fördjupa förståelsen av ett ämnesområde.

Elever med koncentrations- eller lässvårigheter riskerar att misslyckas i sådana friare arbetsformer. Även elever utan behov av särskilt stöd kan ha svårt att finna bra material som svarar mot deras läsförmåga, språkförståelse och tankemässiga mognad.

Lösningen på dessa problem finns i skolbiblioteket. Där kan skol- och lärarbibliotekarier vara ett ovärderligt pedagogiskt stöd för alla elever. Lämnade åt sig själva i cyberrymden eller bland bokryggarna presterar många annars under sin förmåga. Skolbibliotekets personal behövs för att lära ut informationsökning, hur man sällar i informationsflödet och för att stimulera kritiskt tänkande.

Även läsinlärning och läsutveckling genom barn- och ungdomsböcker kräver kunnig handledning. Både för eleverna och pedagogerna.

Skolbibliotekarie eller lärarbibliotekarie?

Det förekommer en flora av beteckningar på dem som arbetar i skolbiblioteket. För cirka tio år sedan bestämde lärar- och bibliotekarie-facken tillsammans att benämningen *skolbibliotekarie* ska användas för utbildade bibliotekarier som arbetar i skolan.

Lärarbibliotekarie kallas en lärare som tjänstgör i skolbiblioteket. På gymnasiet används benämningen *gymnasiebibliotekarie*. Det är oftast en utbildad bibliotekarie.

Ett nytt begrepp är *bibliotekspedagog*. Det är en lärare som gått olika poängkurser i bibliotekskunskap eller en bibliotekarie som skaffat sig pedagogisk kompetens. Övriga som arbetar i skolbiblioteket brukar allmänt benämnas *biblioteksassistenter*.

Elever med särskilda behov behöver skolbiblioteket

I de flesta kommuner ligger resurserna för specialpedagogik på en alltför låg nivå. Att lägga pengar på personal i skolbiblioteket kan därför uppfattas som en urholkning av stödet till elever med särskilda behov.

Resonemanget är förståeligt, men utgår från föreställningen att den som ansvarar för skolbiblioteket bara administrerar böcker. Det stämmer inte! En modern skol- eller lärarbibliotekarie har en viktig pedagogisk roll. Hon eller han arbetar extra mycket med att stödja elever som har svårt att komma igång med sin läsning, som har läs- och skrivsvårigheter, som har svårt att söka och sortera information i undersökande arbetssätt eller som får alltför lite föräldrastöd i skolarbetet.

Kunnig bibliotekspersonal kan tillföra elever med särskilda behov mycket. Men vi ska inte blunda för att många enskilda skolenheter sitter fast i moment 22: Budgeten räcker inte till för alla elever som enligt skollag och läroplaner har rätt till stödundervisning för att kunna klara de nationella målen. Skolan tvingas av ekonomiska skäl att svika sitt pedagogiska ansvar. Men samtidigt skulle en satsning på media och per-

sonal i skolbiblioteket behövas för att skapa en nödvändig och god inlärningsmiljö – inte minst för de svikna eleverna.

Lösningen kan vara att använda statliga ”Wärnersson-pengar” för att anställa utbildad personal i skolbiblioteken. Många kommuner har redan gjort så med stor framgång. Men då måste naturligtvis skolledare, förvaltningschefer och skolpolitiker inse skolbibliotekens moderna pedagogiska betydelse.

Wärnersson-pengarna

”Wärnersson-pengarna” kallas de 5 miljarder kronor som staten avsatt under perioden 2001-2006 för att stärka personalresurserna i skolan.

– Det finns ingenting som säger att Wärnersson-pengarna inte kan användas för att utveckla kulturen i skolan. Det har sagts från olika håll att så skulle vara fallet, men det stämmer inte. Vi har ett nationellt mål att man ska kunna möta kulturen i skolan, konstaterade Marita Ulvskog på DIKs kongress i december 2003.

Skolutveckling behöver ett skolbibliotek

Elevernas lärande är målet för hela skolans verksamhet. Medlen att nå dit kan vara flera. Skolbiblioteket kan bli navet kring vilket sökandet efter kunskap kretsar. Skolbibliotekets roll har ökat när kunskapsbegreppet fått en djupare innebörd. Skol- och lärarbibliotekariens roll har också förändrats. Tillsammans med de undervisande lärarna har hon eller han blivit en aktiv part (handledare) i elevernas kunskapssökande.

En skola med elevernas utveckling i fokus tar tillvara elevernas egen nyfikenhet; de måste få hjälp att finna svar på sina frågor. Skolbibliotekets utbildade personal kan på ett konkret sätt bidra i detta sökande efter kunskap. Källkritik, databaser med fakta, tidskriftsarkiv, personkontakter med mera är exempel på stöd eleverna kan få i sitt sökande efter kunskap. Skolbiblioteket spelar en stor roll för eleven i först informationsökning och därefter bearbetning och analys av informationen.

Jämförande studier inom såväl OECD som EU visar att svenska elever har bra placeringar när det gäller läsförståelse. Det är angeläget att satsa på skolbiblioteken om vi även fortsättningsvis vill ha en svensk skola i världsklass med en hållbar utveckling.

Visste du att:

- Elever i grundskolan har sämre tillgång till bibliotek än elever i gymnasieskolan.
- 53% av grundskoleeleverna har tillgång till ett bibliotek bemannat minst sex timmar i veckan eller ett bibliotek som är integrerat med ett folkbibliotek.
- Motsvarande siffra för gymnasieskolans elever är 90 procent.
- 26 % av landets grundskolor har ett bibliotek eller bokrum som är helt obemannat, medan var tredje har avsatt personal under högst fem veckotimmar till bibliotekservice. Det är framförallt små skolor som inte har bemannade bibliotek.
- Över 60 procent av gymnasieskolorna har ett skolbibliotek som är bemannat minst sex timmar per vecka.

Källa: Skolbiblioteken 2002, Kulturen i siffror 2003:3, Kulturrådet

En arbetsplats och en kulturell oas

Skolbiblioteket är en angelägenhet för alla dem som är inblandade i elevernas lärande och kunskapsprocess. Skolbiblioteket kan utgöra ett centrum där olika kompetenser möts och samverkar. Det är en plats för lust och lärande.

Skolbiblioteket är också ett arbetsplatsbibliotek för skolans personal. Här finns möjligheten att ta del av de senaste rönen om informationssökning, lära känna nya barn- och ungdomsböcker och kulturutbudet på barn- och ungdomsområdet. Här möts bibliotekarien och läraren för samtal och diskussion kring böcker, läromedel, medier och andra verktyg som används i kunskapsprocessen. Efter skoltid kan skolbiblioteket även bli en studieplats för elever som behöver extra studiestöd.

Enligt läroplanerna ska eleverna ha förtrogenhet med centrala delar av det svenska, nordiska och västerländska kulturarvet samt få möjlighet att skaffa kunskap och förståelse för andra kulturer genom olika former av kulturaktiviteter.

I skolbiblioteket sker mötet med olika kulturer på ett självklart och naturligt sätt. En viktig uppgift för skolbiblioteket är att erbjuda ett brett bokbestånd av skön- och facklitteratur och författarskap från olika tider och i skilda genrer från Sverige och andra delar av världen.

Skolbiblioteket kan vara en mötesplats där eleverna får del av samhällets kulturutbud. I skolbiblioteket kan de söka information, lyssna på en författare, uppleva en utställning, titta på teater, film, dans eller helt enkelt inspireras till eget skapande. Att organisera kulturella aktiviteter på skolan är en arbetsuppgift som kräver både tid och kunskaper. Att lägga hela ansvaret på enstaka lärare innebär risken att utbudet inte når alla. Uppgiften ska skötas av någon som har god kontakt med elever och lärare i alla klasser och bra kännedom om kulturella utbud. Någon som har tid för att planera åt alla och inte jämt är uppbunden av lektioner.

Det är också en demokratifråga. Alla elevers rätt till kulturella upplevelser stärks av en medveten satsning på skolbiblioteket.

Skolledaren och skolbiblioteket

Skolledarna har en avgörande betydelse för skolbibliotekets roll i skolan. De har ett svårt uppdrag: att balansera mellan de nationella målen för skolan och de lokala förutsättningarna så som de formuleras i kommunala skolplaner. Ambitionen är ofta större än möjligheterna.

Avtalet mellan arbetsmarknadens parter på skolans område är långsiktigt och syftar till skolutveckling. Där står bland annat:

Sveriges möjlighet att hävda sin ställning beror i hög grad på utbildningsstandarden i den svenska skolan. Det är viktigt att utbildningen förmår skapa den kompetens och kunskap som är en förutsättning för samhällets välbefinnande. (§2 i Överenskommelse om löne- och anställningsvillkor ÖLA 00)

För att orka och kunna utföra det kvalificerade uppdrag som lärarna har, krävs stöd och samverkan mellan skolans alla delar. Skolledaren måste därför lyfta fram skolbiblioteket som ett centralt verktyg för skolutveckling. Ett väl fungerande skolbibliotek som är integrerat i skolans pedagogiska utvecklingsarbete är i längden en förutsättning för ökad målpuppfyllelse.

Att se till att alla elever har god tillgång till skolbibliotek är därför ett krav som staten entydigt har lagt på skolledaren.

Bibliotekets bemanning kan påbörjas genom effektivare planering och ansvarsfördelning inom gällande budget och tjänstefördelning. Detta är emellertid en provisorisk lösning. En mer långsiktig plan för utökad bemanning och utrustning av skolbiblioteket måste till. Skolbiblioteket måste skrivas in i skolans arbetsplan och tjänstetimmarna avdelas för den personal som ansvarar för biblioteket. Naturligtvis måste även budgetmedel reserveras för mediainköp och kompetensutveckling.

Hur gör man då?

Hur gör man för att åstadkomma förändring? Hur undviker man att det bara blir vackra ord av allt? På skolbiblioteksgruppens webbplats, www.skolbiblioteksgruppen.se, finns konkreta tips, idéer och annat matnyttigt. Här finns förslag på schemaläggning, hur all skolpersonal kan involveras i arbetet och mycket mer.

Skolförvaltningens och politikernas ansvar

I många kommuner läggs stora sparbeting på skolan. Skolbiblioteken hör till den del av verksamheten som drabbas. Men det finns kommuner som trots dålig ekonomi reserverar centrala medel, exempelvis så kallade Wärnerssonpengar, för att bemanna och utveckla sina skolbibliotek. I de kommunerna inser politiker och förvaltningschefer att rektorerna behöver både ekonomiskt stöd och aktiv uppmuntran från sina uppdragsgivare om skolbiblioteken ska kunna bli det redskap för skolutveckling som de borde.

Som tidigare nämnts, står många rektorer under stark ekonomisk press samtidigt som de har det pedagogiska huvudansvaret. Deras budget är ofta för trång för att de ska kunna erbjuda alla elever den hjälp att klara de nationella målen som de har laglig rätt till. Att i det läget vika pengar till skolbiblioteket i stället för specialundervisning är inget lätt val. Därför kan rektorerna behöva tillföras medel från skolförvaltningen, medel som är öronmärkta för bemanning av skolbiblioteken.

En viktig åtgärd är att skriva in skolbiblioteken i den kommunala skolplanen. Detta innebär ett tydligt uppdrag till rektorerna att göra skolbiblioteken till redskap för skolutveckling.

Lagar och förordningar om skolbibliotek

I *bibliotekslagen* (SFS 1996:1596) finns bestämmelser om skolbibliotek inom grund- och gymnasieskolan:

”5 § Inom grundskolan och gymnasieskolan skall det finnas lämpligt fördelade skolbibliotek för att stimulera skolelevernas intresse för läsning och litteratur samt för att tillgodose deras behov av material för utbildningen”

I *skollagen* finns en hänvisning till skrivningarna i bibliotekslagen.

I *Läroplan för grundskola*, LPO 94, och *Läroplan för de frivilliga skolformerna*, LPF 94, står att rektor har ansvaret för skolans resultat och att han har ett särskilt ansvar för att:

”...skolans arbetsmiljö utformas så att eleverna får tillgång till handledning, läromedel av god kvalitet och annat stöd för att själva kunna söka och utveckla kunskaper, t.ex. bibliotek, datorer och andra hjälpmedel” (LPO 94; en likartad formulering återfinns i LPF 94)

För gymnasieskolans elever finns dessutom ett mål som ska uppnås:

”Läraren ska se till att eleverna tillägnar sig bok- och bibliotekskunskap”

Nationella Skolbiblioteksgruppen

Nationella Skolbiblioteksgruppen består av de flesta organisationer och myndigheter i Sverige som har intresse av att stimulera tillkomsten och utvecklingen av väl fungerande skolbibliotek. Vi samverkar i ett nationellt nätverk för att sprida information och inspiration till varandra, beslutsfattare och allmänhet.

Nationella Skolbiblioteksgruppen samverkar vid konferenser, seminarier, mässor och fortbildning. Gruppen samlar och sprider information och erfarenheter i många frågor som rör landets skolbibliotek. Vi lyfter fram goda exempel genom utmärkelsen Årets Skolbibliotek.

Nationella Skolbiblioteksgruppen:

- uppmärksammar bibliotekets möjligheter att stödja pedagogisk förnyelse
- främjar debatten om bibliotekets roll i skolan
- sprider kunskap om goda exempel
- samverkar på nationell nivå för att stödja utvecklingen av landets skolbibliotek i ett skol-utvecklingsperspektiv.

Mer information om Skolbiblioteksgruppen finns på www.skolbiblioteksgruppen.se

Gruppens sammansättning

Nationella Skolbiblioteksgruppen består av representanter från:

- Biblioteket i Folkhögskola och Folkbildning, BIFF
- DIK
- Författarcentrum Öst
- Sveriges Författarförbund
- Kommunförbundet
- Kulturrådet
- Länsbibliotekskonsulenterna
- Lärarförbundet
- Lärarnas Riksförbund
- Myndigheten för Skolutveckling
- Skolbiblioteksföreningarna
- Skolledarförbundet
- Svensk Biblioteksforening
- Sveriges Läromedelsförfattares Förbund

Visste du att:

- I gymnasieskolornas bibliotek finns 17 volymer per elev jämfört med 15 i grundskolornas.
- Under 2002 köpte gymnasierna in nya medier för 174 kronor per elev och grundskolan för 122 kronor per elev.
- Antalet utlån per elev är mycket större i grundskolan (13 lån per elev) än i gymnasieskolan (5 lån per elev).
- Jämfört med 1999 har bemanningen förbättrats i de kommunala grundskolornas bibliotek. Andelen kommunala skolor som avsatt personal under minst 6 veckotimmar steg från 16 till 21 procent. Samtidigt ökade andelen elever med tillgång till motsvarande servicenivå från 31 till 36 procent.
- I grundskolan svarar bibliotekarier endast för 36 procent av personaltimmarna. Pedagoger/lärare står för 24 procent och annan personal för resterande 40 procent.
- Elever i friskolor har inte samma tillgång till skolbibliotek som elever i kommunala skolor. 46 procent av friskoleeleverna i grundskolan gick i skolor som antingen saknade bibliotek eller hade obemannade bibliotek.
- Motsvarande siffra för friskolornas gymnasiebibliotek är 51 procent. Mer än var femte elev i de fristående gymnasieskolorna saknar tillgång till skolbibliotek, jämfört med 1 av 100 i de kommunala gymnasierna.

Källa: Skolbiblioteken 2002, Kulturen i siffror 2003:3, Kulturrådet

Regering, riksdag, myndigheter och kommuner har alla en vällovlig ambition beträffande skolan. Man förstår att Sverige har svårt att konkurrera på en allt mer global arena där lönerna är lägre och råvarorna billigare. Vi måste konkurrera med utbildning och kunskap. Detta för att kunna ge Sverige och dess medborgare en hållbar utveckling som bevarar och utvecklar välfärden.

För att Sverige ska kunna vara en ledande kunskapsnation måste skolan fungera. Den ska ge eleverna en grund för sitt livslånga lärande, den ska utveckla ett kritiskt tänkande och bevara nyfikenheten och lusten att lära.

För att vi ska klara detta behöver alla elever ha tillgång till väl fungerande skolbibliotek med för ändamålet utbildad personal.

Skolbiblioteket:

- är ett verktyg för skolutveckling
- behövs för utveckling av pedagogiken
- är nödvändigt för alla elevers utveckling
- ger eleverna ökad kulturell förståelse
- effektiviserar resursanvändningen
- måste bemannas med utbildad personal

Ta del av Nationella Skolbiblioteksgruppens tankar i denna skrift.

Bemanna skolbiblioteken
Ett verktyg för skolutveckling